

Leonardo da Vinci

DE NALATENSCHAP VAN EEN GENIE

Fabio Scaletti

LEONARDO DA VINCI

DE NALATENSCHAP
VAN EEN GENIE

Met een bijdrage van
Martin Kemp

VOORWOORD

Vertaling: Linda Jansen (www.creativetekst.nl)
Ontwerp omslag: Scripta Maneant
Lay-out binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 3289 1
NUR 642
www.kokboekencentrum.nl

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Oorspronkelijke titel:
Leonardo 500
Uitgegeven door Scripta Maneant
www.scriptamaneant.it
© 2019 Scripta Maneant

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Fotoverantwoording:

© Boltin Picture Library/Bridgeman Images: 14.
© Washington, National Gallery of Art: 16.
© 2018. Photo Scala, Florence/bpk, Bildagentur für Kunst, Kultur und Geschichte, Berlin: 18-19, 25, 122, 254.
© 2018. The Trustees of the British Museum c/o Photo Scala, Florence: 21, 68, 69.
© Bridgeman Images: 23.
© 2018. Photo Scala, Florence – met toestemming van *Ministero Beni e Attività Culturali e del Turismo*: 8-9, 28-29, 33, 37, 38-39, 44, 48-49, 55, 56, 80, 82-83, 85, 127, 166, 167, 188-189, 190, 204-205, 215, 241, 255, 259, 284-285.
© 2018. Copyright The National Gallery, Londen / Photo Scala, Florence: 6-7, 31, 97, 263.
© Archivi Alinari, Florence: 10, 41, 45, 102-103, 130, 234-235, 236, 256, 257, 281, 290, 296-297, 300-301.
© 2018. Photo Scala, Florence: 42-43, 58-59, 60-61, 63, 66, 77, 79, 95, 99, 113, 114, 116-117, 119, 123, 143, 163, 220, 245, 246, 248, 249, 271, 272, 275.
© Turijn, Royal Museums – met toestemming van *Ministero per i Beni e le Attività Culturali*: 35, 293.
© 2018. DeAgostini Picture Library/Photo Scala, Florence: 47, 111, 134-135, 187, 191, 196, 197, 232-233.
© 2018. Photo Art Resource/Photo Scala, Florence: 51, 53.
© Fine Art Images/Archivi Alinari, Florence: 64, 223, 242-243.
© 2018. Veneranda Biblioteca Ambrosiana/De Agostini Picture Library/Photo Scala, Florence: 12, 71, 73, 74-75, 87, 89, 90-91, 93, 104, 105, 137, 138-139, 140, 141, 172, 198, 199, 202, 203, 217, 276.
© René-Gabriel Ojéda/RMN-Réunion des Musées Nationaux (Institut de France)/distr. Archivi Alinari: 107, 108.
Photo © RMN-Grand Palais (Institut de France)/René-Gabriel Ojéda - RMN distr. Archivi Alinari: 109.
© René-Gabriel Ojéda/RMN-Réunion des Musées Nationaux/distr. Archivi Alinari: 149, 265, 266, 267.
© 2018. White Images/ Photo Scala, Florence: 129, 132, 133, 194-195.
© 2018. Photo Art Media/Heritage Images/Photo Scala, Florence: 65, 144-145, 253.
Photo Robert Simon, © 2018. Photo Art Media/Heritage Images/Photo Scala, Florence: 209.
© 2018. Album/Photo Scala, Florence: 151, 153.
© Peter en Kathleen Silverman: 156, 158, 162, 165, 171, 176-177, 178-179, 180, 182-183.
© Warschau, National Library / Varsovie: 160.
© Kimbell Art Museum, Forth Worth, Texas, USA: 168, 169.
© 2018. Photo Opera Metropolitana Siena/Photo Scala, Florence: 174.
Royal Collection Trust © Her Majesty Queen Elizabeth II, 2018/Bridgeman Images: 211.
© National Galleries of Scotland, Dist. RMN-Grand Palais/Scottish National Gallery Photographic Department-RMN-distr. Archivi Alinari: 229.
© 2018. The Museum of Fine Arts Budapest/Photo Scala, Florence: 238, 240.
© Thierry Le Mage/RMN-Réunion des Musées Nationaux/distr. Archivi Alinari: 269.

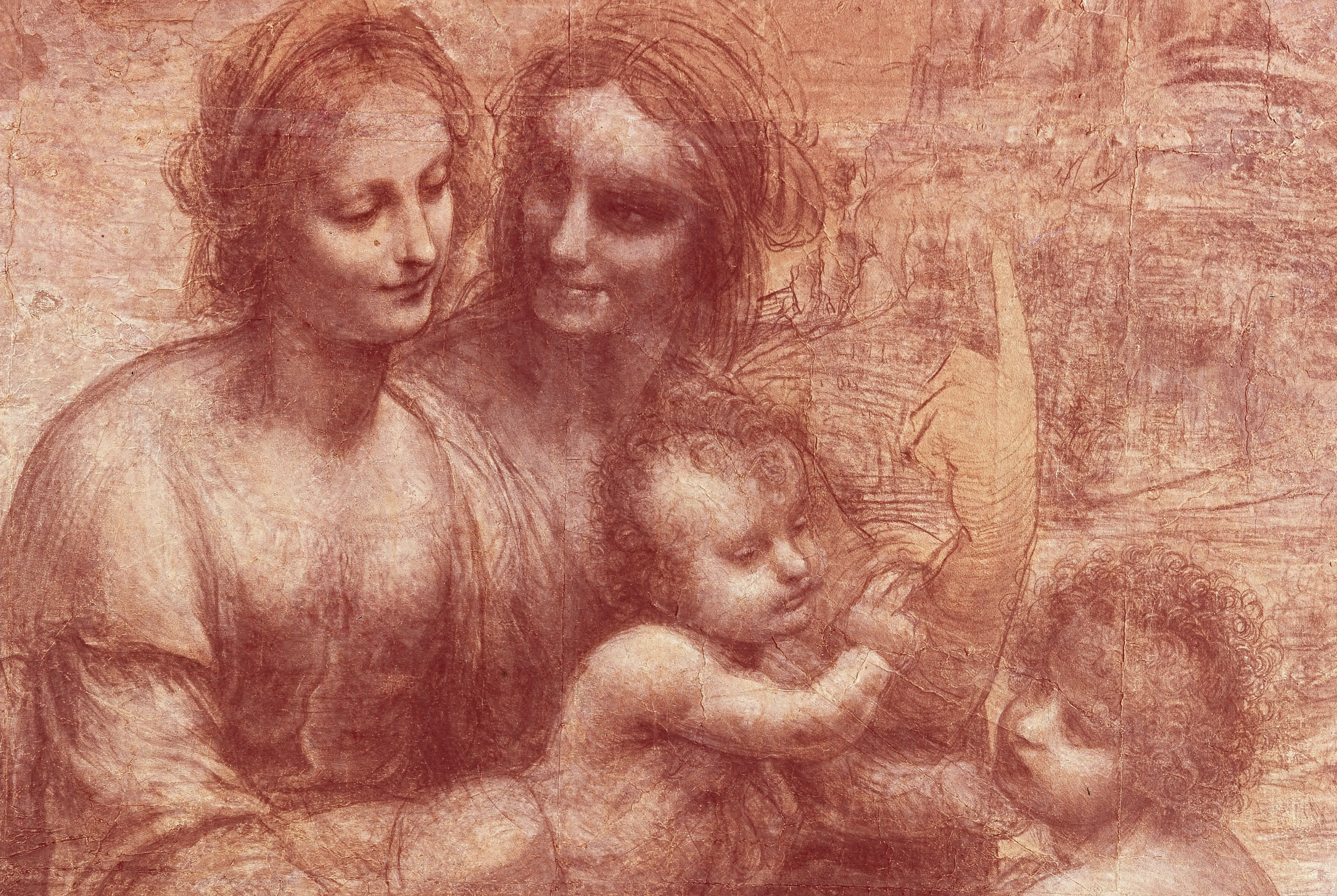
De legendarische Leonardo is vijfhonderd jaar na zijn dood nog volop aanwezig in de cultuur van vrijwel iedere plek op aarde. Hij heeft zijn universele genialiteit tot uitdrukking gebracht in kunst, wetenschap en techniek, en deze uitingen winnen nog steeds aan schoonheid. Zijn sensationele esthetische keuzes en bovenaardse intuïtie wekken voortdurend verwondering en verbijstering en worden in alle tijden gevierd en herontdekt.

Doel van deze uitgave is zijn mythische werk te vieren en de grenzen van de traditionele monografie te overschrijden. Het verhaal van de Meester wordt verteld in de afbeeldingen van al zijn grote meesterwerken, niet alleen zijn schilderijen, maar ook zijn cartografische, botanische, anatomische, militaire en civiel-technische studies. En dan zijn er nog producties op andere terreinen, waarin Leonardo op verrassende wijze de toekomst voorzag. Deze uitgave bevat ook minder beroemde werken, verborgen en bediscussieerde werken, waarvan de recent voorgestelde toeschrijving aan Leonardo onderwerp is van debat tussen geleerden en grote Leonardokenners.

De aandacht voor het thema van de toeschrijving kan de lezer helpen de geschiedenis te ontdekken van deze schilderijen, hun eigenaars en soms mysterieuze lotgevallen, die ertoe hebben geleid dat het werk nu is waar het is, in musea of particuliere collecties. Het zijn fascinerende verhalen, culminerend in de geschiedenis van de *Bella Principessa* uit Leonardo's Milaanse periode, die wel een intrigerende roman lijkt.

Deze doorleefde reis naar de schoonheid van Leonardo's brein is een diep eerbetoon aan de Meester en zijn unieke werken, die nog altijd emoties opwekken in de blikken en harten van iedere liefhebber van zijn genialiteit en esthetiek.

Federico Ferrari, uitgever Scripta Maneant

INLEIDING

*Voor mijn Leonardo
van heden en verleden*

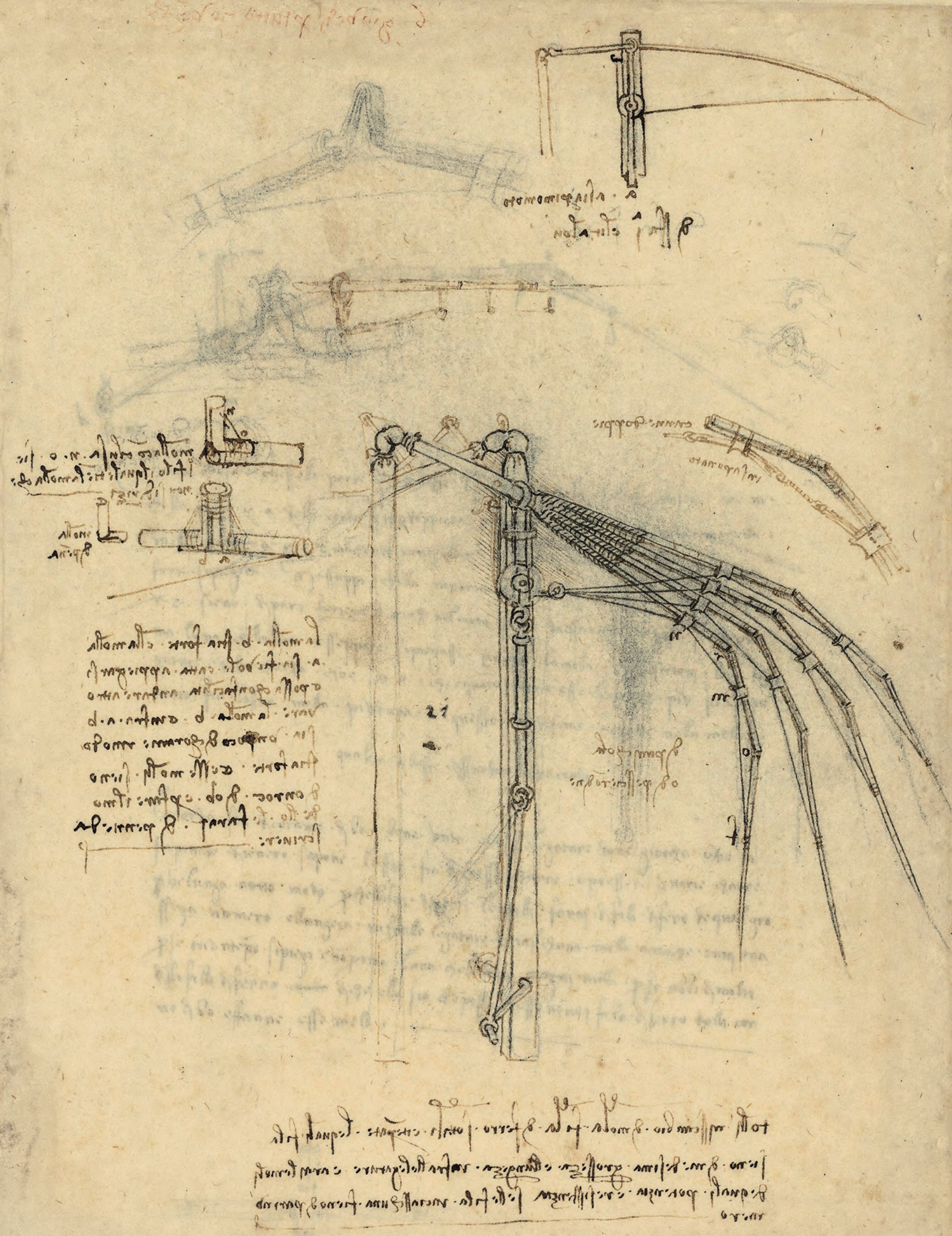
Om het werk van Leonardo da Vinci (1452-1519) te begrijpen of althans te kunnen laten binnenkomen is het cruciaal om te onthouden dat hij kunstenaar was met zijn handen en wetenschapper met zijn hoofd. Wetenschap en kunst gaan bij hem hand in hand en zijn niet van elkaar te scheiden. Zijn werken reflecteren een traject van wetenschappelijke en experimentele onderzoeken die zijn gedocumenteerd in *Codices*. In dit perspectief is kunst tegelijkertijd kennis en expressie. Schilderen, jezelf als kunstenaar beperken tot deze volgens Leonardo autonome discipline, betekent het bestuderen en doorgronden van de mechanismes van de werkelijkheid die je wilt weergeven; deze ontcijferen en onderling vergelijken, om zo inzicht te krijgen in de intrinsieke wetten, dynamieken, motieven en principes die de structuur van elk van deze mechanismes bepalen, om uiteindelijk tot de conclusie te komen dat 'filosofie en schilderen één zijn'.

Je zou haast kunnen zeggen dat praktijk en theorie bij elkaar horen als twee kanten van dezelfde medaille, want voor Leonardo gaat theorie altijd samen met praktijk, ex-

(Pag. 6-7)
Leonardo, *Maagd en Kind met
Sint-Anna en Johannes de Doper* (ook
wel *Burlington House Cartoon* ge-
noemd), ca. 1499-1500. Londen, Nati-
onal Gallery, inv. 6337. Detail.

(Pag. 8-9)
Leonardo, *Het Laatste Avondmaal*,
1495-98. Milaan, refter van Santa
Maria delle Grazie.
Detail van Jezus Christus en drie
apostelen.

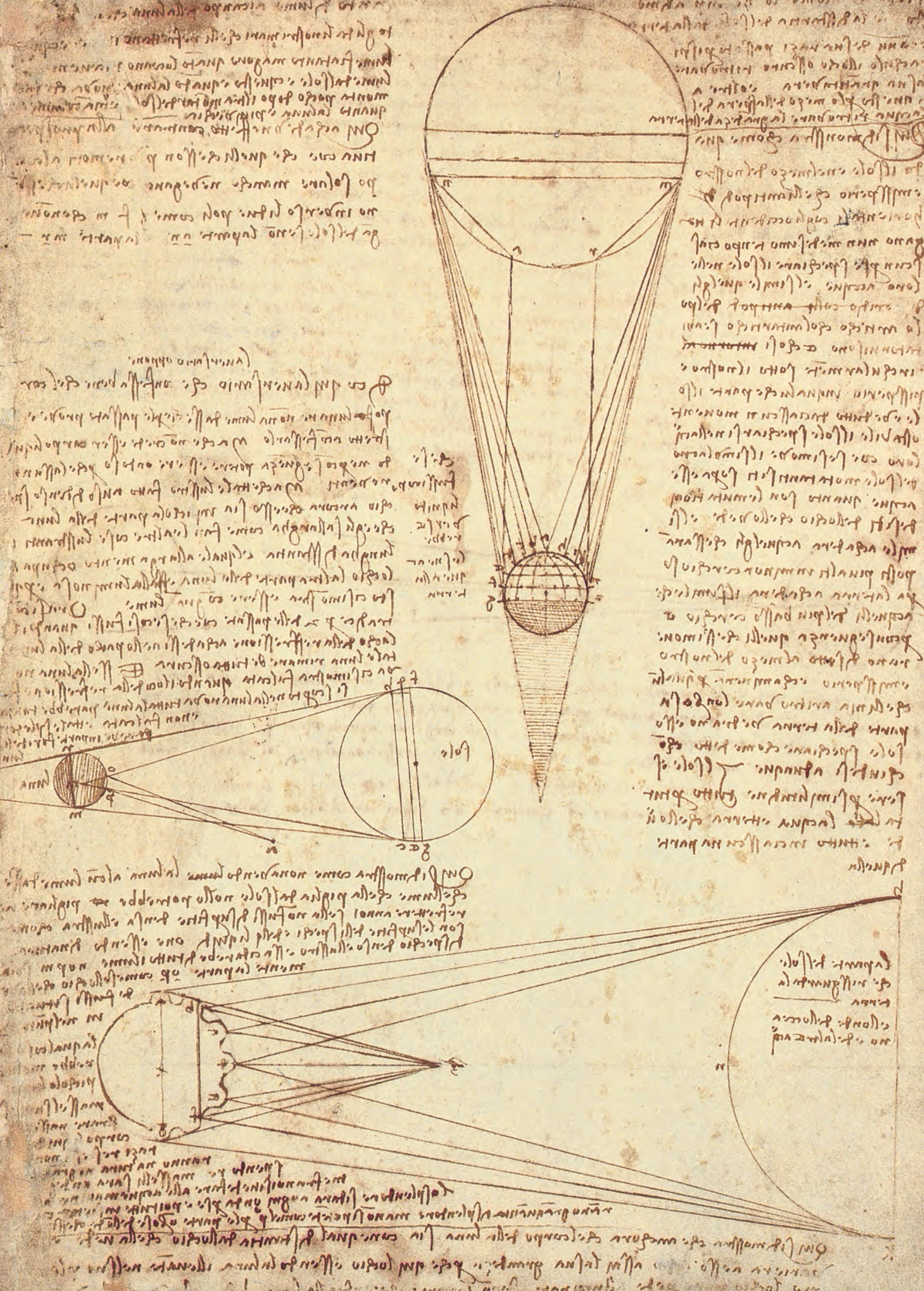
(Linkerpagina)
Leonardo, *De Draperie*, 1473-78. Me-
taalstift, loodwit op vermiljoenrood
geprepareerd papier, 27,5 x 19 cm.
Rome, Istituto Nazionale per la Grafica,
Fondo Corsini.

(Linkerpagina)
Leonardo, *Details van een Mechanische Vleugel*, ca. 1493. Milaan, Biblioteca Ambrosiana, *Codex Atlanticus*, f. 84r.

periment en toepassing. Kennis mag alleen zo heten als ze gebaseerd is op ervaring en observaties (en daarom raakt het in de vergelijking meer aan Aristoteles' empirisme dan aan platonisch of neoplatonisch idealisme, dat ten tijde van de renaissance, en in zijn Florentijnse milieu, favoriet was), maar tegelijkertijd is de praktijk altijd doordrenkt van theorie. Als je niet in het duister wilt blijven tasten, moet het verrichte onderzoek en de concrete benadering van feiten trouw zijn aan een leidend idee dat kan functioneren als een kompas om je weg te vinden door de onuitputtelijke verscheidenheid van fenomenen. Dit alles, de eenwording van kunst en wetenschap, van theorie en praktijk, verklaart waarom elk van Leonardo's schilderijen een met het penseel geschreven verlichtende gedachte is; en dat vind je alleen bij de aller-, allergrootste kunstenaars.

Over het penseel, dat schilderwerktuig bij uitstek, gesproken: Da Vinci heeft het met al zijn genialiteit gebruikt om de *sfumato* uit te werken, de bijzondere techniek die kenmerkend is voor zijn stijl. Deze techniek bevestigt wat tot dusver is opgemerkt en spreekt door vervliegende contouren, achtergronden die in elkaar overlopen en herhaaldelijke overlappingsen van glazuurlaagjes van de microscopische kleurvariaties (denk aan zijn rotsen, met de penseel op dezelfde manier opgebouwd als de natuur doet, namelijk eindeloze, met ultieme zorg weergegeven laagjes). Dit geheim, *atmosferisch perspectief*, creëert en identificeert tafereelen door ze in ruimte en afstand zo in verhouding te verdelen dat ze voor het oog van de kijker gescheiden zijn. Dit gebeurt niet zozeer op basis van geometrische berekening, maar door de hoeveelheid atmosfeer, of lucht die is ingevoegd tussen wat hier en wat eronder is (we durven

nog net niet op zijn Einsteins 'licht' te zeggen, maar met een dergelijk professionele pionier als Leonardo is de verleiding groot).

Om het werk van Leonardo (die zelfs een half millennium na zijn dood een 'eeuwige tijdgenoot' blijft) correct te kunnen beoordelen, helpt het ook om zijn persoonlijkheid voor ogen te houden en dan vooral zijn onderzoekende geest, die in alles geïnteresseerd is. Dit in combinatie met het gegeven dat ieder mens maar een beperkte hoeveelheid tijd heeft om zich aan iets nieuws te wijden wanneer de huidige focus (vaak een baan) volledig, of naar zijn beslissende oordeel in elk geval effectief genoeg is onderzocht en in kaart gebracht, zodat er op dat gebied geen geheimen meer zijn. Deze volgens vele bronnen legendarische onrust, die naar onze mening niet werd ingegeven door een neiging naar perfectionisme, heeft soms geleid tot falen om iets te voltooien. Toch brengt ze ons hoe dan ook dicht bij deze grootse kunstenaar, die de held is in een sympathieke anekdote waarmee we deze inleidende regels willen besluiten. In 1504 schrijft Angelo del Tovaglia in zijn voortgangsrapportage over schilderijen die door de markiezin Isabella d'Este aan Leonardo en Pietro Perugino zijn opgedragen: 'Ze lijken beide zeer veelbelovend en verlangend om Uwe Hoogheid te dienen, hoewel ik vrees dat ze qua traagheid nauwelijks voor elkaar onderdoen; maar als het op een wedstrijd aankomt geloof ik toch echt dat Leonardo die gaat winnen. Ik zet mijn geld op hem, wat dat betreft!'

Hij kreeg gelijk, maar zoals u op grond van de volgende pagina's ongetwijfeld met me eens bent, mogen we niet mopperen.

Leonardo, Aantekeningen over de aarde en de maan, hun afmeting en relatie tot de zon, ca. 1506-08. Codex Leicester, f. 1r. Seattle (Verenigde Staten), particuliere verzameling. Detail.

Fabio Scaletti

LEONARDO DA VINCI

DE NALATENSCHAP VAN EEN GENIE

Fabio Scaletti | Martin Kemp

Vijfhonderd jaar na zijn dood blijft Leonardo da Vinci inspireren. Zijn schilderijen, tekeningen en schetsen laten zijn genialiteit zien, en zijn kennis over filosofie, religie en wetenschap. In dit prachtige kunstboek met meer dan 160 afbeeldingen komt de *homo universalis* tot leven. Kunsthistorici Martin Kemp en Fabio Scaletti lichten de werken toe, met bijzondere aandacht voor de details en de interpretatie van Da Vinci's werk. Naast de Mona Lisa, het Laatste Avondmaal en Salvator Mundi komen ook minder bekende schilderijen aan bod. Samen vormen deze werken het testament van een van de grootste kunstenaars aller tijden.

